

ВОКАЛІЧНА ТА КОНСОНАНТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФОНЕМНИХ СТРУКТУР ІНШОМОВНИХ СПІВ У БРИТАНСЬКІЙ ВИМОВНІЙ НОРМІ

Людмила Комар (Кременчук, Україна)

У статті описані особливості вокалічної та консонантної організації фонемних структур запозичень у британській кодифікованій вимовній нормі. Вони визначаються насамперед наявністю іншомовних фонем та фонотактичними особливостями. Виявлено тенденції, які впливають на ступінь фонологічного нормування фонетичних структур іншомовних слів.

This paper presents specific features of phonemic and consonantal organization of borrowings in the British codified pronunciation norm. They are primarily defined by the availability of loan phonemes and phonotactic peculiarities. The tendencies, which define the degree of phonological assimilation in the phonetic structure of borrowings are revealed.

Для того, щоб виявити специфічні риси фонологічного освоєння фонемних структур запозичень у британській вимовній нормі, необхідно розглянути іншомовне слово як цілісне утворення в єдності його вокалічної та консонантної організації. Доведено, що фонетичний обрис іншомовних слів перетворюється відповідно до закономірностей мови-реципієнта [1: 10]. Таким чином фонемну структуру, що складає одну з основних підсистем фонологічної організації слова, слід описувати з точки зору фонологічної системи англійської мови.

Специфіка фонемної структури лексичних запозичень / ФСЛЗ у аспекті британської вимовної норми ще не була предметом спеціальних досліджень, хоча особливості фонологічного освоєння іншомовних слів висвітлювались у працях зарубіжних [9; 10; 11], російських та вітчизняних лінгвістів [1; 2; 3].

Мета цієї статті полягає у визначенні особливостей фонемної структури запозичень в аспекті британської вимовної норми (RP/BBC English).

У мовознавчій практиці система голосних називається вокалізмом, а система приголосних консонантизмом [13: 238; 15: 62]. Більшість дослідників виокремлюють в інвентарі RP 44 фонем, які включають 20 голосних та 24 приголосних фонем, причому ці фонемні виявляють різну функціональну навантаженість у тексті [14: 148, 216] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Інвентар голосних та приголосних RP/BBC English

№ п/п	Голосні RP/BBC English	Частота вживання в тексті (%)	№ п/п	Приголосні RP/BBC English	Частота вживання в тексті (%)
1.	ə	10,74	1.	n	7,58
2.	ɪ	8,33	2.	t	6,42
3.	e	2,97	3.	d	5,14
4.	aɪ	1,83	4.	s	4,81
5.	ʌ	1,75	5.	l	3,66
6.	eɪ	1,71	6.	ð	3,56
7.	ɪ:	1,65	7.	r	3,51
8.	əʊ	1,51	8.	m	3,22
9.	æ	1,45	9.	k	3,09
10.	ɒ	1,37	10.	w	2,81
11.	ɔ:	1,24	11.	z	2,46
12.	u:	1,13	12.	v	2,00
13.	ʊ	0,86	13.	b	1,97
14.	ɑ:	0,79	14.	f	1,79
15.	aʊ	0,61	15.	p	1,78
16.	z:	0,52	16.	h	1,46
17.	eə	0,34	17.	ŋ	1,15
18.	ɪə	0,21	18.	g	1,05
19.	ɔɪ	0,14	19.	ʃ	0,96
20.	ʊə	0,06	20.	j	0,88
Загальна частота вживання голосних у тексті (%)	39.21%	21.	dʒ	0,60	
		22.	tʃ	0,41	
		23.	θ	0,37	
		24.	ʒ	0,10	
		Загальна частота вживання приголосних у тексті (%)			60.78%

Окрім відмінностей за артикуляційними й акустичними ознаками, голосні та приголосні відрізняються також функціонально: специфічною функцією голосних є їхній високий потенціал до утворення складів, в той час, як із 24 приголосних RP/BBC English складотворну функцію виконують тільки три сонанти: /m/, /l/, /n/ [12: 522]. Також науково обгрунтовано, що у процесі еволюції фонологічної системи англійської мови голосні та приголосні виявляють різну схильність до змін своїх якісних і кількісних характеристик: голосні підлягають суттєвішим змінам ніж приголосні [8: 28]. У зв'язку з тим, що приголосні мають чітко визначений фокус артикуляції, вона є стабільнішою ніж артикуляція голосних та майже з повною точністю передається від одного покоління мовців до іншого [13: 75].

Аналіз фонемної структури запозичень експериментального матеріалу здійснено за такими параметрами:

1) виокремлення інвентарю запозичених фонем у досліджуваних словах; 2) опис фонотактичних особливостей запозичень; 3) установлення ступеню освоєння фонемної структури іншомовних слів; 4) визначення тенденцій, що зумовлюють або уповільнюють процеси асиміляції фонемних структур досліджуваних лексичних одиниць/ЛЮ.

Інвентар фонем, що входять до складу фонемних структур лексичних запозичень корпусу експериментального матеріалу складається з 23 голосних: /ɪ/, /ə/, /æ/, /ɒ/, /ɑ:/, /eɪ/, /i:/, /e/, /ʊ/, /ʌ/, /ɔ:/, /u:/, /ɔ̃/, /z:/, /æ̃/, /ɛ̃:/ /ʊə/, /əʊ/, /aɪ/, /ɔɪ/, /ɪə/, /eə/, /aʊ/ та 25 приголосних: /s/, /n/, /j/, /t/, /dʒ/, /z/, /k/, /w/, /ʒ/, /tʃ/, /g/, /ʃ/, /ŋ/, /d/, /f/, /v/, /r/, /b/, /h/, /l/, /m/, /ð/, /θ/, /p/, /x/. У творенні фонемних структур запозичень, окрім 44 фонем RP, додатково беруть участь три голосні та одна приголосна фонема, які не властиві англійській мові, а саме голосні назалізовані фонemi: /ɛ̃:/, /æ̃/, /ɔ̃/ та глуха велярна фрикативна фонема /x/. Фонemi /ɛ̃:/, /æ̃/, /ɔ̃/ входять до фонемних структур галліцизмів, яким у вимові слів-етимонів відповідають французькі голосні /œ̃/, /ɛ̃/ і /ɑ̃/. Такі голосні фонemi, як правило, позначаються в авторитетних словниках вимови [12; 16] символами, наближеними до англійських фонем з додатковою назалізацією, наприклад: *vingt-et-un* (фр.) /vænt eɪ 'ɛ̃:/ – Fr /væ̃ te œ̃/, *fin de siècle* (фр.) /fæ̃ də 'sjek lə/ – Fr /fæ̃d sjekl/, *croissant* (фр.) /'kwæs ɔ̃/ – Fr /квма sɑ̃/.

Приголосна фонема /x/, за даними нашого дослідження, входить до фонемного складу слів німецького, шотландського та ірландського походжень, наприклад: *Ursprache* (нім.) /'ʊə ʃpɾɑ: x ə/ – Ger /'ʊ:ɪ ʃpɾɑ: x ə/, *Taoiseach* (ірл.) /'ti:ʃ ək -əx/ – Ir /'ti:ʃəx/.

Запозичення, що містять іншомовні фонemi, охоплюють 47 слів – 4,5%, від загальної кількості одиниць корпусу досліджуваних лексичних запозичень – 1047 ЛЮ. Трохи більше двох третин від цих слів – 76,6% – складають галліцизми.

Найбільш уживана фонема /ɔ̃/ (64%) цієї групи запозичень відповідає французьким назалізованим фонемам /ɑ̃/, /ɔ̃/, наприклад: *virement* (фр.) /'viə mɔ̃/ - Fr /viə̃ mɑ̃/; *langue* (фр.) /lɔ̃g/ - Fr /lɑ̃g/.

У процесі ототожнювання різних ланок фонологічних систем часто виявляється відсутність в одній із них аналогічної фонemi, тому виникає необхідність доповнити вихідну систему елементами нової. Як правило, це явище полягає у власному утворенні звукової системи мовою-реципієнтом за певним іншомовним зразком [2: 6]. На думку М.Д.Нікіфорова [3: 9], іншомовні фонemi слід розглядати не як чужорідні вкраплення, а як інновації в фонологічній системі мови. Саме належність цих елементів до фонемних інновацій впливає на подальший процес фонологічного нормування лексичних запозичень.

Розглянемо специфіку ФСЛЗ, що містять іншомовні фонemi, з точки зору довжини слова у фонемах. Отримані нами результати про частоту досліджуваних одиниць дають підставу виділити ядро, що охоплює високочастотні одиниці (75%) та периферію (10%) – низькочастотні одиниці експериментального матеріалу [5: 165]. За нашими спостереженнями ФСЛЗ характеризується словами із п'яти (24,45%), трьох (17,78%), семи (17,78%), десяти (13,33%) фонем, які разом складають 73,34% слів матеріалу спостереження. Результати аналізу свідчать, що до експериментального матеріалу не входять слова, які налічують менше ніж 3 фонemi й більше ніж 11 фонем (1 лексема у матеріалі дослідження). Таким чином, підтверджується закономірність статистичних даних, коли мінімальні й максимальні величини виявляють незначну частоту, а середні – найбільш частотні [4: 119; 6: 41-42].

Аналіз фонемної структури досліджуваних запозичень свідчить також про фонотактичні особливості, які не властиві фонологічній системі англійської мови, а саме незвичні розміщення або сполучення голосних та приголосних фонем. Так, наприклад, 9,52% франкомовної лексики нашого дослідження складають слова з уживанням довгого голосного у кінцевій ненаголошеній позиції: *chi-chi* /'ʃi: ʃi:/, *dressage* /'dres ɑ:ʒ/, *fuselage* /'fju:z ə lɑ:ʒ/, Лексичні запозичення зі сполученням фонем, які не властиві фонотактичній організації англійської мови, нараховують 89 ЛО – 8,5% від загальної кількості досліджуваних слів, наприклад: *droit de seigneur* (фр.) /,drwa: də seɪn 'jɜ:/, *puissance* (фр.) /'pwɪ:s ɒs/, *soigné* (фр.) /'swɑ:n ʒeɪ/.

У британській вимовній нормі інвентар незвичних приголосних сполук у ФСЛЗ охоплює наступні випадки:

а) сполучення трьох приголосних на початку складу: /drw-/ , наприклад: /,drwa: də seɪn 'jɜ:/ *droit de seigneur* (фр.);

б) сполучення двох приголосних на початку складу: /ts-/ , /gʷ-/ , /pw-/ , /zw-/ , /vw-/ , /ʃw-/ , /sv-/ , які можна проілюструвати відповідними прикладами: /,tsu:ts əg ə 'mu:ʃi/ *tsutsugamushi* (яп.); /,gʷɑ:k ə 'məʊli/ *guacamole* (ісп.); /'pwɪ:s ɒs/ *puissance* (фр.); /'zwi: bæʃ/ *zwieback* (нім.); /ʃwɔ:ts ʃɪld/ *schwartzschild* (нім.); /vwɑ: 'la:/ *voila* (фр.); /,svʌr ə 'bʌkt i/ *svarabhakti* (хінді);

в) сполучення двох приголосних в кінці складу: /-mb/ , /-pf/ , /-ts/ , наприклад: /bɒmb/ *bombe* (фр.); /'aʊʃ wɪts/ *Auschwitz* (нім.); /'ʃvɑ:ts kɒpf/ *Schwarzkopf* (нім.);

г) сполучення двох приголосних на межі сусідніх складів: /-d h-/ , наприклад: /gə 'zʊnd haɪt/ *gesundheit* (нім.). Як правило, така сполука має місце в німецьких запозиченнях з суфіксом *-heit*.

Фонемній структурі 425 досліджуваних запозичень, або 40,6% іншомовних слів, притаманна *фонемна субституція*, тобто заміна одного звука іншим, коли в мові, що запозичує, немає звука, який відповідав би звукові мови-джерела запозичення [7: 432], наприклад: *alla breve* (ит.) /æ l ə 'breɪv i/ – It /,al la 'bre: ve/; *astrakhan* (рос.) /æs trə 'kæn/ – Russ /'as trə xən/; *schadenfreude* (нім.) /'ʃɑ:d ʔn ˌfrɔɪd ə/ – Ger /'ʃɑ:d ʔn ˌfʁɔydə/.

Отже, інвентарно-дистрибуційний аналіз фонемних структур лексичних запозичень матеріалу спостереження в аспекті британської вимовної норми свідчить:

1. Інвентар фонем, що входять до складу ФСЛЗ, охоплює 23 голосних та 25 приголосних фонем, тобто додатково до інвентарю фонем RP/BBC English вживаються 3 голосні та 1 приголосна фонеми, які не властиві англійській мові, а саме голосні налізовані фонемі: /ɜ:/ , /æ:/ , /ɔ:/ та глуха велярна фрикативна фонема /x/. Лексичні запозичення, що містять іншомовні фонемі, складають 47 слів – 4,5% від загальної кількості досліджуваного корпусу іншомовних слів. Переважна більшість таких лексем – 76,6% – становлять галліцизми, франкомовні слова, які зберігають у своїй фонемо-графемній структурі риси слів-етимонів.

2. Фонемна структура досліджуваних запозичень складається з п'яти, трьох, семи, десяти фонем, які разом складають 73,34% слів матеріалу спостереження, тобто майже три чверті лексичних запозичень мають середню довжину слова у фонемах.

3. Фонотактичні особливості, а саме незвичні розміщення або сполучення голосних та приголосних фонем відображаються у 89 словах, які складають 8,5% від загальної кількості ФСЛЗ матеріалу спостереження. Це дає підставу стверджувати, що такі фонемі або сполучення фонем належать до периферійних елементів фонемної структури запозичень.

4. Фонемна субституція або заміна одного звука іншим притаманна фонемній структурі 40,6% іншомовних слів.

5. Досліджувані слова є запозиченими з найбільш поширених європейських мов, з якими, як правило, обізнані британські мовці. Іншомовні ж слова з азійських мов найчастіше позначають нові незнайомі поняття у мові-реципієнті, а тому можуть вимовлятися за іншомовним зразком. В обох випадках ця група іншомовної лексики знаходиться в процесі фонологічного освоєння.

Перспектива подальшого дослідження передбачає здійснення аналізу вокалічної та консонантної організації іншомовних слів в американській вимовній нормі в порівняльно-зіставному аспекті з британським варіантом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колесникова М.С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): Автореф. дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04 / ПГПИИЯ. – Пятигорск, 1986. – 16 с.
2. Курченко Л.М. Сучасні тенденції асиміляції англоамериканських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Т.Шевченка – К., 1994. – 21 с.
3. Никифоров Н.Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04. – Одесса, 1987.– 199 л.
4. Парашук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников): Дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04. – К., 1988. – 217 л.
5. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української мови. – К.: Наукова думка, 1970. – 272 с.
6. Слипченко Л.Д. Фонемная структура лексики английского языка: Дис. ... кандидата филол. Наук: 10.02.21. – К., 1974. – 180 с.
7. Справочник лингвистических терминов / Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова. – М.: Просвещение, 1972. – 495 с.
8. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: Дис. ... д-ра филол. Наук: 10.02.04. – М., 1986. – 425 с.
9. Bailey C.-J.N. Pronouncing foreign words in English, 2002 //http://www. Orlapubs. Com/ORLAPUBS – L/L 17. html.
10. Berg T. Stress Variation in British and American English // World Englishes. – 1999. – Vol. 18, Issue № 2. – P. 123-144.
11. Bliss A.J. A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English. – London: Routledge and Kegan Paul, 1977. – 389 p.
12. Cambridge English Pronouncing Dictionary / Originally compiled by D.Jones. – 16th ed. / Edited by P.Roach, J.Hartman and J.Setter. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 606 p.
13. Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. – 3d edn. – L.: Edward Arnold, 1980. – 352 p.
14. Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. – Revised by Alan Cruttenden. – London: Arnold, 2001. – 339 p.
15. Laver J. Principles of Phonetics. – Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1995. – 704 p.
16. Longman Pronunciation Dictionary / Compiled by J.C.Wells. – 2d impression. – Harlow: Longman, 2000. – 870 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Комар – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету економіки та права.

Наукові інтереси: проблеми фонетики та фонології англійської мови, теорії мовних контактів.

ФОНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ

Анна КИРИЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена проблемі фонологічної компетенції українських пілотів та авіадиспетчерів як складовій частині їхньої комунікативної компетенції. Запропоновано структуру фонологічної компетенції користувачів авіаційної англійської мови на сегментному рівні та описано її зміст.

The paper is dedicated to the problem of the phonological competence of Ukrainian pilots and air traffic controllers as a constituent part of their communicative competence. The structure of the phonological competence of aviation English speakers on segmental level is suggested and its contents are described.

На рубежі XX та XXI століть після авіакатастроф та аварійних ситуацій, причиною яких прямо чи опосередковано стали непорозуміння під час професійного спілкування пілотів та авіадиспетчерів, проблема мови як фактору авіаційної безпеки й комунікативна компетенція авіаперсоналу набули надзвичайної актуальності. Оскільки володіння прийомами звукового кодування та декодування лежить в основі розуміння й продукування мовлення, особлива увага в лінгвістичній підготовці пілотів та авіадиспетчерів, що беруть участь у міжнародних польотах, повинна приділятися розвитку їхніх умінь якісно оперувати іншомовним звуковим кодом [9; 10; 12].

Авіаційна англійська мова/ААМ (Aviation English) на часі є мовою-посередником (lingua franca), засобом комунікації у професійному спілкуванні авіаперсоналу під час міжнародних авіаперевезень, а відтак комунікативною складовою професійної підготовки українських пілотів та авіадиспетчерів. В аспекті теорії мовної комунікації ААМ належить до так званих «обмежених» кодів (restricted codes), які характеризуються короткими й простими, часто синтаксично незавершеними реченнями, обмеженою лексикою з прямими значеннями [7: 300], а в лінгвістичному аспекті ААМ властива сукупність фонетичних, лексичних та граматичних характеристик та особливостей їхнього функціонування. Проблема мови як фактору нерозуміння під час професійного спілкування пілотів та авіадиспетчерів була